

Klimatneitrālas teritorijas¹

Konteksts

Klimata pārmaiņu starpvaldību padomes pēdējā ziņojumā (IPCC, Climate Change 2022) aplēsts, ka siltumnīcefekta gāzu emisijas ir radījušas aptuveni 1.1°C no globālās temperatūras pieauguma laika periodā no 1850.-1900.gada. Sagaidāms, ka tuvāko 20 gadu laikā **vidējās temperatūras paaugstināsies par 1.5°C** vai šo sliekšni pat pārsniegs.

Antropogēnā ietekme uz klimatu notiek **paralēli dabiski svārstīgiem klimata procesiem**. Jāņem vērā, ka temperatūras un klimata izmaiņas nav globāli viendabīgas un vietējā līmenī dažādos kontekstos var izraisīt dažādas sekas, kas var kļūt **neparedzamas**.

Klimatneitralitātes mērķis ir samazināt siltumnīcefekta gāzes līdz **neto nulles emisiju bilancei**. Lai šo mērķi sasniegtu siltumnīcefekta gāzu emisijas nedrīkst pārsniegt apjomu, ko iespējams absorbēt, tā nodrošinot, ka siltumnīcefekta gāzu apjoms atmosfērā nepalielinās. Klimata pārmaiņu mazināšanas pasākumi ir svarīgi šī mērķa sasniegšanai, jo tie dod ieguldījumu siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanā.

Izaicinājumi

- ESPON LOCATE projekts (2017) demonstrēja, ka reģionālā potenciāla realizēšanai oglekļa patēriņa un izmešu samazināšanai nepieciešams paļauties uz konkrēta reģiona stiprajām pusēm un reģionālo ieinteresēto pušu savstarpēju tīklošanos un sadarbību. Lai šādu reģionālu pieeju atbalstītu nacionālajai politikai, Kohēzijas politikai un ES direktīvām jāatbalsta 2 specifiski attīstības virzieni: **enerģijas efektivitātes palielināšana un atjaunīgas enerģijas ražošanas, glabāšanas un izplatīšanas uzlabošana**.
- ESPON GRETA projektā (2019) tika konstatēts, ka zaļās infrastruktūras tīkla uzturēšanai un izveidei nepieciešams kopīgs mērķis, par ko vienojas visas ieinteresētās puses. Galvenais šķērslis šādu mērķu uzstādīšanai ir dažādas izpratnes par ekosistēmu funkcijām, sistēmām, pakalpojumiem un sociālekonomiskajiem un dabas ieguvumiem, ko dažādas ekosistēmas nodrošina dažādā mērā dažādos vietējos kontekstos. Tādēļ nepieciešams **atbalstīt speciālistu un sabiedrības kapacitāti zaļās infrastruktūras jautājuma izpratnei un risināšanai** visos sektoros un pārvaldības līmeņos.
- Šī tematiskā virziena ietvaros nepieciešams apskatīt līdzsvarotu resursu izmantošanu, tās sociālo ietekmju optimizāciju, tasinīgu pārmaiņu ieviešanu un no tā izrietošo interešu konfliktu risināšanu.

Mērķis un potenciālā izmantošana politikas veidošanā

Tematiskā virziena mērķis ir sniegt teritoriālus datus un informāciju par atjaunīgas enerģijas ražošanu un patēriņu, ekosistēmu pakalpojumiem, bioloģisko daudzveidību un dabas resursiem Eiropas Savienības teritorijā. Tas veidos priekšstatu par teritoriālo potenciālu un izaicinājumiem, kas var ietekmēt klimatneitralitātes sasniegšanu līdz 2050.gadam. Galvenie izpētes virzieni, kas nodrošina **Zaļā kursa** ieviešanas atbalstu:

- Teritoriālās **enerģētikas transformācijas paātrināšana**,
- **Aprites ekonomika** kā atbalsts klimatneitralitātes sasniegšanai,
- **Sistēmiskas pieejas ieviešana** klimatneitralitātes sasniegšanai.

¹ Vairāk informācijas par tematisko virzienu "Klimatneitrālas teritorijas": <https://www.espon.eu/climate-neutral-territories-0>

Jaunas ģeogrāfijas pārvaldība²

Konteksts

Šobrīd Eiropā izšķiramas vairākas funkcionālās un sadarbības teritorijas, tajā skaitā **pilsētu, lauku, pārrobežu, darba tirgus, jūras-sauszemes u.c. funkcionālās teritorijas**. Tās atšķir dažādas attīstības tendences, funkcionālie savienojumi un sadarbības formas.

Izpratne par funkcionālajām teritorijām pēdējā laikā ir mainījusies, jo ir paplašināta un uzlabota teritoriālā tipoloģija, kas apkopo konkrētas teritorijas iezīmes un iedzīvotāju un vietu mijiedarbības. Kopš 2018.gada **NUTS regulējums** izšķir pilsētu, lauku un piekrastes teritorijas. Papildus tiek izmantota **DEGURBA** (urbanizācijas līmeņa) tipoloģijas metode un Eiropas Padomes par telpisko plānošanu atbildīgo ministru 17.konferences sagatavošanās pētījums, kas identificēja **20 dažādus funkcionālo teritoriju tipus**. Labākai politikas veidošanai un novērtēšanai 2020.gadā **OECD izveidoja piemēros balstītu rokasgrāmatu funkcionālo teritoriju noteikšanai**.

COVID-19 pandēmijas iespaidā novērotās teritoriālās izmaiņas radījušas motivāciju padziļināti izskatīt ne tikai COVID-19 iespaidā mainījušos svārstmigrāciju, bet arī citas specifiskas jaunās funkcionālās teritorijas, piemēram, tūrisma funkcionālos reģionus, ražošanas teritorijas (vīna reģioni), utt.

Viena no nozīmīgākajām attīstības tendencēm ir demogrāfiskā lejupslīde un no tās izrietoša ekonomiskās attīstības stagnācija, kas bieži smagi ietekmē gan lauku funkcionālās teritorijas, gan pilsētas un to funkcionālās teritorijas. **Starp 2001. un 2011.gadu vairāk nekā ceturtdaļa no Eiropas Savienības 610 funkcionālajām teritorijām saruka, šī problēma ir aktuāla arī Latvijā 2023.gadā.**

Jāvelta uzmanība teritoriālajai dinamikai, ko rada sabiedrības neapmierinātība ar esošo situāciju vietās, kas atstātas novārtā, vai kur netiek pievērsta uzmanība iedzīvotāju izceltajām problēmām (angļu val. – geographies of discontent). Šī dinamika ietekmē kopējo reģionu un valstu spēju funkcionēt, tādēļ nepieciešams noteikt šādu teritoriālo dinamiku izplatību Eiropā, pētīt to sekas un piedāvāt efektīvus risinājumus.

Izaicinājumi

- **Funkcionālās teritorijas ir dinamiskas** un tās mainās atbilstoši resursu un cilvēku plūsmām, pakalpojumu sniegšanas lokalizācijai un globalizācijai, transporta sistēmas izmaiņām, līdz ar to jāņem vērā, ka viena teritorija var būt vairāku funkcionālo teritoriju sastāvā un šo teritoriju robežas ir mainīgas.
- Funkcionālās teritorijas var būt balstītas **gan formālā, gan neformālā sadarbībā**, bet jebkurā gadījumā, tām nepieciešama atbilstoša pārvaldība, kas veicina demokrātisku iesaisti.
- Neapzinot un neaktivizējot aktuālas funkcionālās teritorijas **netiek izmantots sadarbības potenciāls**, piemēram, informācijas apritē, ideju ģenerēšanā un plānošanas risinājumu īstenošanā.
- **COVID-19 pandēmija izmainījusi to, kā cilvēki komunicē, strādā un ceļo**, tāpēc nepieciešams pielāgoties jaunajai situācijai nu jau pēc-pandēmijas realitātē un attiecīgi mainīt sabiedrisko pakalpojumu pārvaldību.

Mērķis un potenciālā izmantošana politikas veidošanā

Šis tematiskais virziens attīstīs zināšanu bāzi par jaunām teritoriālajām dinamikām, palīdzēs tās atšķirt pēc tipoloģijas, funkcijām, sadarbības pieejām un ieinteresētajām pusēm.

² Vairāk informācijas par tematisko virzienu "Jaunas ģeogrāfijas pārvaldība": <https://www.espon.eu/Governance-New-Geographies-0>

Tematiskā virziena pētījumi palīdzēs virzīt **Kohēzijas politikas, Teritoriālās attīstības programmas 2030.gadam un Taisnīgas Eiropas mērķus**:

- Attīstot metodoloģijas, kas palīdzētu **identificēt jaunas teritoriālās dinamikas** pirms to izveidošanās, analizējot to funkcionālos savienojumus, sociālekonomiskās iezīmes un integrētas attīstības veicināšanas potenciālu,
- Nodrošinot **esošo pārvaldības mehānismu izvērtēšanu un izstrādājot jaunu mehānismu piedāvājumu**, tajā skaitā funkcionālo teritoriju pieeju plānošanā, iedzīvotāju iesaistes stratēģiju, jauniešu u.c. ieinteresēto pušu iniciatīvu ieviešanu.
- Papildinot un stiprinot **politikas veidotāju prasmes un kapacitāti** efektīvam darbam ar funkcionālo teritoriju plānošanu.

Noturība pret krīzēm³

Konteksts

Pēdējos 20 gados globālā sabiedrība, tajā skaitā **Eiropas Savienības valstis ir piedzīvojušas vairākus satricinājumus** – 2008.gada finansiālo krīzi jeb dižķibeli, Arābu pavasari 2010./2011.gadā un no tā izrietošo bēgļu krīzi, globālo COVID-19 pandēmiju un ar to saistīto veselības sistēmas krīzi, Krievijas izvērsto karu Ukrainā, kā arī klimata pārmaiņu seku saasināšanos.

Katra krīzes situācija ir spējīga izmainīt sociālekonomisko un/vai dabas līdzsvaru, kā arī cilvēku domāšanu un vērtības Eiropas Savienības valstīs ne tikai īstermiņā, bet arī ilgtermiņā. **Parasti novērojami divi krīzes efekta viļņi – pirmais vilnis, ko sastāda tiešas krīzes sekas** (piemēram, bezdarbs, migrācija), **un otrais vilnis, ar ķēdes reakcijām, kas izriet no tiešajām sekām** (piemēram, iedzīvotāju neapmierinātība, nevienlīdzības palielināšanās). Šie notikumi ir savstarpēji saistīti, tādēļ politikas veidotājiem jāsāk par krīžu pārvaldību domāt saistītā un visaptverošā veidā pat tad, kad notikumi šķiet nesaistīti.

Katras teritorijas jutība pret šiem satricinājumiem ir atkarīga no iekšējiem un ārējiem faktoriem, tādēļ arī atkopšanās pēc krīzes nav vienlīdzīga. Piemēram, COVID-19 pandēmija – valstu reakcijas atšķirās gan ierobežojumu ieviešanas laikā (ierobežojumi līdz ar pirmajiem slimniekiem/reakcija līdz ar veselības sistēmas kapacitātes izsmelšanu), gan ierobežojumu pakāpē (tikai testēšanās/publisku pasākumu aizliegšana u.c.).

Izšķirami 3 galvenie elementi, ko nepieciešams paaugstināt, lai atbalstītu Eiropas valstu sistēmu spēju ilgtermiņā pielāgoties un tikt galā ar krīzes situācijām un to hroniskām sekām:

1. **Absorbcijas kapacitāte** ietver stratēģiju izstrādi sistēmas un tās funkciju atjaunošanai pēc satricinājuma piedzīvošanas, kā arī negatīvo seku novēršanai,
2. **Pielāgošanās kapacitāte**, kas saistīta ar spēju pielāgot darbības potenciālajām negatīvajam ietekmēm un atrast veidus kā izmantot satricinājuma radītās iespējas,
3. **Transformatīvā kapacitāte**, kas raksturo spēju pārveidot sistēmas tā, lai satricinājumi vispār neradītu negatīvas sekas.

Izaicinājumi

- **Paralēli notiek gan neprognozējami notikumi**, kas rada satricinājumus, gan konstanti attīstošās “lēnās” krīzes.
- **Vides jomas izaicinājumi šobrīd turpina pieaugt, taču tas notiek nevienmērīgi** – bioloģiskās daudzveidības zaudējumu apjoms un spēja tos mazināt ir ģeogrāfiski atšķirīgi, katrā vietā vides krīzes izpaužas dažādi – Eiropas dienvidos paaugstinātas temperatūras nozīmē pārtuksnesēšanos, savukārt, Eiropas ziemeļos - palielinātas vasaras ražas, tomēr abos gadījumos vietējais vides līdzsvars ir izjaukts.
- Turpinās sociālās jomas izaicinājumi, kas saistīti ar **tehnoloģiju un ekonomisko tendenču izmaiņām** (mainīgs darba tirgus, izglītības pakalpojumu sniegšanas racionalizēšanas centieni, mainīgi dzīvesveidi, vides pieejamība un dažādu sociālo grupu izolācija utt.).
- Tehnoloģiju inovācijas, digitalizācija, automatizācija un mākslīgā intelekta attīstība ietekmē Eiropas teritorijas, kam ir svarīgi **uzturēt konkurētspēju un pielāgoties mainīgiem tirgiem**. Jo īpaši svarīgi ir nodrošināt tehnoloģisko atbalstu tiem reģioniem, kas pagaidām nav konkurētspējīgi.
- Ir sarežģīti izvēlēties **pareizās stratēģijas reaģēšanai uz krīzēm**, kas balstītas uz konkrētās teritorijas raksturojumu un iespējām. Tāpēc jārod iespējas reakcijas veidot tā, lai tās neapstātos pie administratīvām robežām – nepieciešams sadarboties un veidot vietēja mēroga iniciatīvas.

³ Vairāk informācijas par tematisko virzienu “Noturība pret krīzēm”: <https://www.espon.eu/places-resilient-crises>

Mērķis un potenciālā izmantošana politikas veidošanā

Šī tematiskā virziena mērķis ir nodrošināt Eiropas reģionus ar zināšanām un teritoriāliem faktiem, kas palīdzēs pielāgot vietējās un Eiropas līmeņa ekonomiskās, sociālās, infrastruktūras un tehnoloģiju sistēmas krīžu pārvarēšanai, tai skaitā:

- Nodrošinot ar zināšanām, kas nepieciešamas, lai **turpinātu digitālo transformāciju** nacionālajās ekonomiskajās sistēmās un paplašinātu digitālo savienojamību,
- Iepazīstinot ar **enerģētikas transformācijas un aprites ekonomikas devumiem** noturībai pret krīzēm,
- Pievēršot uzmanību **iedzīvotāju mobilitātei**, kur transporta sistēmas turpina funkcionēt enerģētikas transformācijas satricinājumu ietekmē,
- Ievācot datus, kas rada **izpratni par sociālās iekļaušanas iespējām**, veidojot pret krīzēm noturīgu sabiedrību, ka arī par veselības aprūpes sistēmas un citu publisko pakalpojumu sistēmu iespējām sagatavoties pārslodzei sistēmas satricinājumu gadījumā,
- Veidojot pētniecisko pamatu, lai nodrošinātu vietējiem iedzīvotājiem pietuvinātu integrētu un ilgtspējīgu attīstību, kas nodrošina **iedzīvotāju iesaisti procesos caur pašu veidotām iniciatīvām gan ikdienā, gan krīzes situācijās**.

Perspektīvas visiem un visur⁴

Konteksts

8. Kohēzijas ziņojumā uzsvērts, ka Eiropas **Savienības Kohēzijas politika ir samazinājusi teritoriālo nevienlīdzību, atbalstījusi ekonomisko izaugsmi un dzīves kvalitātes uzlabošanu**. Jauno 2021.-2027.gada Kohēzijas politikas programmu mērķis ir turpināt šo attīstības tendenci.

Šīs vīzijas realizēšanai nepieciešams datu un zinātniskais atbalsts politikas veidotājiem katrā politikas veidošanas fāzē – nepieciešami jauni instrumenti un metodoloģijas, kas **ilgtermiņā veicina konkurētspēju, izaugsmi, sociālo kohēziju un teritoriālo līdzsvaru Eiropas Savienībā**.

Izaicinājumi

Lai veidotu kopīgu vīziju par Kohēzijas politikas virzību un mērķiem nepieciešams **analizēt saistītos dokumentus** un katras vietas specifisko izpratni par galvenajām problēmām. To sarežģīt tas, ka katram reģionam un teritorijai raksturīgās problēmas veidojušās dažādu vēsturisku procesu dēļ, tādēļ to risināšana prasa dažādas pieejas.

Līdzīgi dažādu vēsturisko procesu ietekmē, kas saistīti ar **pakalpojumu pieejamības un pirkjspējas nevienlīdzību**, arī izveidojušies dažādi sociālās segregācijas slāņi paaudžu, apkaimju, mājāsaimniecību un indivīdu griezumā.

Šie izaicinājumi ar senām un dažādām izcelsmēm norāda uz vajadzību pēc pētījumiem politikas veidotājiem, kas apzina un vērtē sasaisti starp dažādiem cilvēkiem dažādās vietās, ar uzsvaru uz:

- **Konkrētu teritoriju** (metropoļu reģionu, lauku, pārrobežu utt.) **kapitāla apzināšanu un vietējo zināšanu efektīvu izmantošanu**,
- **Piemērotu zināšanu pārnēsi** horizontāli, vertikāli, starp nacionālām, reģionālām un vietējām institūcijām, starp pētniekiem un politikas veidotājiem, ka arī starp iedzīvotājiem un politikas veidotājiem,
- **Politikas un politikas instrumentu attīstību**, kas ņem vērā un ir pielāgoti vietējam kontekstam, ir integrēti pārējā politikā no plānošanas līdz ieviešanas fāzei. Nepieciešams nodrošināt, ka tiek konstanti vērtēta to īstermiņa un ilgtermiņa ietekme.
- **Informācijas un datu ievākšanu par iedzīvotāju uztveri un izjūtām dažādās jomās**, piemēram, kā cilvēki uztver savu labklājību, ko sagaida no dažādām institūcijām, pārvaldes līmeņiem, kādas problēmas viņi vēlas prioritizēt.

Mērķis un potenciālā izmantošana politikas veidošanā

Šis tematiskais virziens veicinās **informācijas apriti starp dažādām valstīm, organizācijām un sistēmām**, tā veicinot savstarpējo koordināciju un spēju politikas risinājumus pielāgot specifiski katram kontekstam un balstoties uz citu pārbaudītu pieredzi.

Tematiskā virziena galvenais mērķis ir attīstīt zināšanu bāzi un datus, kas apkopo un izzina telpiskās kopsakarības, kas saistītas ar vienlīdzīgu ekonomisko un sociālo izaugsmi. Tematiskā virziena ietvaros nepieciešams:

- Padziļināti izprast sociālekonomiskās tendences un attīstīt metodoloģiju, kas ļauj **identificēt jaunas sociālekonomiskās nevienlīdzības perspektīvas** un gūt ieskatus par to, ko tradicionālā metodoloģija nespēj sniegt,

⁴ Vairāk informācijas par tematisko virzienu "Perspektīvas visiem un visur": <https://www.espon.eu/Perspective-for-all-people-and-places-0>



- Labāk izprast un produktīvi izmantot Eiropas dažādību un **teritoriālās attīstības modeļu atšķirības**, iesaistot iedzīvotājus jaunu politiku veidošanā,
- Apkopot informāciju par **idejām un inovācijām plānošanā, telpiskajā attīstībā un iedzīvotāju iesaistē**, lai nodrošinātu iekļaujošu, patīkamu un funkcionālu dzīves vidi visiem iedzīvotājiem,
- Atbalstīt un uzlabot sadarbošanos informācijas apmaiņā veidojot stabilus komunikācijas tīklus caur “Quadruple Helix” modeli, kurā sadarbība balstās uz **četriem pīlāriem – pētiem/zinātniekiem, privātiem uzņēmumiem/nevalstiskajām organizācijām, publiskā sektora organizācijām un iedzīvotājiem**.